

Maria Tătar-Dan, *Dilemele modernității într-un oraș transilvan. Reghinul Săsesc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, 433 p.

DOI: 10.2478/amsh-2023-0011

Abordarea unei tematici discutată și disputată în științele sociologiei, economiei, istoriei, politologiei, deopotrivă sub raport teoretic, cât și prin construcțiile și demonstrațiile interogative ale istoriei societății umane din ultimele 4-5 secole, cu investigații aplicate la istoria unei localități (în speță orașul Reghin), stârnește indiscutabil interesul specialiștilor și al cititorilor dornici să-și sporească și să-și aprofundeze cunoștințele de cultură și de istorie, fie ele și de istorie locală. Încercarea, nu tocmai facilă, a autoarei, de a integra procesul modernizării la nivel central european, segmentul temporal modern al istoriei orașului Reghinul Săsesc, caută să obiectiveze și să descifreze, preponderent, prin prisma unor coordonate tratate anterior, îndeosebi, în subsidiar sau episodic ca subiecte de sine stătătoare în studii și articole, ce căutau să înfățișeze istoria integrală sau secvențială a acestei localități. Astfel, departe de a fi o subiectivă sau singulară opțiune, construcția monografică concepută din perspectiva dezvăluirii rolului și influențelor instituțiilor bisericii, de învățământ și cultură, ca vectori, dar și ca beneficiari ai procesului de modernizare, reprezintă, în fapt, o distinctă și notabilă caracteristică a lucrării, față de anterioarele demersuri și interpretări istoriografice.

Orientarea autoarei spre vectorii culturali-educaționali și spirituali ai modernizării este în bună măsură susținută, cel puțin până la 1918, de specificul structurilor socio-economice și politice ale societății românești aflate în procesul modernizării în sistemul politic și administrativ al Imperiului austriac și din 1867, austro-ungar. Astfel, moștenind decalajele considerabile din epoca feudală, de ordin economic, social-cultural, eliminată din sferele administrației și politicii, societatea românească parcurge propriu-zis fazele modernizării sale de-abia după eliminarea legislației nobiliare, sub impactul unor reforme întreprinse de statul austriac. Chiar dacă autoarea nu se referă decât tangențial la stadiul sau stadiile temporale sau la stările deosebite de la care pornesc germenii modernizării națiunilor transilvănene, aceste considerații fiind, de altfel, cunoscute în istoriografia națională, nu sunt însă oculte, ci dimpotrivă, sunt presupuse și luate în considerație ca motivații pentru susținerea propriului discurs istoric. În acest mod, nu sunt

întâmplătoare mențiunile, frecvent introduse, atunci când se urmăresc traseele specifice ale modernizării în lumea societăților săsești, maghiare și românești, tocmai pornind de la „moștenirile” anterioare ce se resimt și în epoca modernă, prin stadii deosebite de dezvoltare, pe care elitele românilor vor căuta să le recupereze.

În mod firesc, investigațiile propriu-zise sunt prefațate de o sintetică expunere a principalelor teorii asupra modernizării concepute din varii perspective sau opțiuni ideologice sau curente economice, în dorința familiarizării cititorilor cu valorile și factorii modernizării, cât și pentru susținerea propriilor opțiuni de investigare. Autoarea atrage atenția asupra discuțiilor divergente asupra stadiilor temporale ale declanșării modernizării, precum și a conținuturilor și factorilor acestui proces, cu teorii care susțin ca vectori determinați, fie realitățile socio-economice, fie activitatea reformatoare a instituțiilor politice, fie influența prevalentă a fenomenelor culturale și educaționale de largă cuprindere și răspândire la nivelul societăților.

În acest sens, elitele românilor transilvăneni considerau ca factori determinanți în definirea și consolidarea propriei naționalități instituțiile bisericii, școlilor confesionale, societăților culturale, profesionale sau economice private, care excludeau, în mare măsură, intercesiunea instituțiilor și politicilor oficiale promovate a centralismului omogenizator, a discriminărilor socio-politice a etniilor nemaghiare sau negermanice cu scopul treptatei lor deznaționalizării. De altfel, numeric, dintre elitele românilor, grupul clericilor urmat de cel al învățătorilor confesionali se dovedeau cele mai numeroase, urmat de grupurile profesiilor liberale laice (avocați medici, farmaciști) și al proprietarilor funciari mari și mijlocii, cărora li se adăugau un număr restrâns de proprietari de mari ateliere sau de negustori înstăriți.

Fixarea cadrului instituțional-politic și conturarea principalelor proiecte de modernizare ale oficialităților Imperiului austriac și apoi austro-ungar, începând din veacul al XVIII-lea și, în paralel, definirea treptată a proiectelor specifice românilor transilvăneni și ale celorlalte naționalități în raport cu națiunile dominante politic sunt subcapitolele ce sugerează semnificativ conținuturile substratelor tematicii modernizării și modernității în societatea reghineană, nu mai înainte ca autoarea să contureze o schiță a consemnărilor întemeierii și evoluției istorice a localității până în zorii epocii moderne, atât de necesară pentru a surprinde nuanțele fenomenelor modernizării parcurse diferit de cele trei etnii principale conlocuitoare, dintre care sașii dau nota majorității numerice, predominant economice și chiar culturale până către începutul secolului XX.

Consemnarea prezenței și calității surselor umane ale orașului Reghin sub raport, etnic, confesional, socio-cultural și al profesiilor urbane practicate pe durata unui secol, pe baza recensămintelor statistice oficiale, executate periodic, între anii 1850-1948, prin metode de investigare moderne, reprezintă nu numai un element de noutate în istoriografia locală de până la această dată, dar și un solid suport de referință pentru diversele trimiteri estimative și credibile evaluări cantitative și calitative ale modernizării societății reghinene. În completarea acestui capitol, segmentul lucrării dedicat efectelor modernizării prin consolidarea caracterului urban al localității, ilustrate prin ameliorarea treptată, dar radicală a construcțiilor civile, apoi a inițiativelor de sistematizare a lucrărilor publice (străzi, parcuri, instituții administrative), a preocupărilor sistematice ale administrației locale pentru întreținerea și igiena orașului, a iluminatului public, etc. Pe de altă parte, sunt consemnate schimbările calitative în sectoarele economiei urbane, prin apariția unor întreprinderi industriale și a unor mari ateliere mecanice, chiar dacă numărul atelierelor meșteșugărești mărunte se menține la un nivel ridicat, în ciuda unui declin inevitabil și sesizabil înregistrat în statisticile vremii. Se menține predominanța întreprinzătorilor și proprietarilor industriali și comerciali sași, urmași de cei proveniți din rândul maghiarilor și evreilor, cu timide dar semnificative prezențe ale românilor.

Nu sunt uitate în această tematică interogațiile privind valorile educației și culturii urbane, obiectivate în aceste subcapitole cu precădere pe cele ale etnicilor sași și maghiari, și deocamdată cu marginale însemnări pentru români. Constituite din inițiativa comunităților civile sau a cultelor respective, cât și de către oficialitățile statului ungar, fiecare dintre ele urmând scopuri diferite din punct de vedere etic (în speță conservarea spiritului național) în cazul instituțiilor și societăților constituite pe criterii etnice, orientări ce țin de obiective politice în cazul instituțiilor de stat sau asociațiilor culturale civile, însă exclusiv maghiare, fapt ce a stârnit în epocă numeroase reacții de contestare în Transilvania, din partea românilor și sașilor. Consemnând și înființarea unor instituții școlare pe criterii etnice (gimnazii, școli de meserii) autoarea sesizează și prezența tot mai constantă a elevilor și tinerilor români, parte din ei la absolvirea studiilor integrați ulterior în activitățile urbane.

Preocupările elitelor reghinene ce vizau extinderea și permanentizarea activităților culturale prin înființarea societăților de cultivare a literaturii și a limbii naționale, cărora li s-au adăugat diverse asociații muzical-corale, sportive sau profesionale sunt sintetic trecute în revistă împreună cu ilustrări ale programelor și secvențelor activităților lor mai însemnate. Acestea au reprezentat

factori însemnați de răspândire a culturii etnice reprezentative din orașul Reghin și au creat un cadru adecvat atmosferei „loisirului” orășenesc, prin momentele culturale și de divertisment muzical, teatral și sportiv la care participau deopotrivă sașii, maghiarii și românii, creându-se, dincolo de inevitabile deosebiri, un cadru propice pentru destindere și conlucrare.

Monografia rezervă o parte consistentă dedicată special „provocărilor” și dilemelor modernizării, înregistrate de către românii reghineni, prin intermediul instituției bisericii, societăților culturale și școlii, cu menținerea sesizării unor constanțe istorice, bogat documentată în paginile lucrării ce proiectează practic investigația asupra elitelor și societății românești din „hinterlandul” extins al orașului spre care converg instituțional, economic și educațional satele de pe Valea superioară a Mureșului până spre localitățile rurale din Câmpia Transilvaniei. În acest fel, fără o declarată și subiectivă intenție, autoarea conturează fenomenele și fațetele modernizării, volens nolens, în consens cu realitatea istorică, a unei extinse mase etnice ce converge prin elitele și instituțiile naționale întemeiate spre zona urbană a Reghinului.

Deși introspecțiile asupra rolului și locului bisericii și al slujitorilor săi, preoții, în istoria și viața cotidiană a românilor sunt extrem de numeroase, cu aprecieri graduale, de la cele pozitive spre cele extrem de laudative, ce au creat adevărate clișee idilice, n-au descumpănit investigațiile autoarei de a regândi și repune în discuție acest subiect, privit prin prisma raportării acestei instituții la procesele modernității, în ciuda unor opinii care suprasolicitează (unele în sens pozitiv, altele cu caracter blamabil) poziția acesteia ca păstrătoare nealterată, dacă nu chiar dogmatică, a tradițiilor strămoșești. Subcapitolele dedicate acestui subiect contrazic în bună măsură aceste predicții sau prejudecăți prin prezentarea ne-edulcorată a implicării celor două biserici (ortodoxă și greco-catolică) în activitățile societății românești din Reghinul sășesc și din împrejurimile sale extinse, purtătoare ale spiritului modern.

Pornind de la ilustrarea pregătirii intelectuale și spirituale ale preotului, la ipostaza sa ca model și mentor al comunităților de credincioși păstorite spre descifrarea rolului său în domeniile învățământului confesional, culturii laice și mișcării politico-naționale, și mai ales a celui care asistă, încurajează și supraveghează momentele cruciale din viața enoriașilor, nașterea, căsătoria, decesul, cu inserarea unei bogate documentații, cercetarea aduce în prim plan activitatea elitelor clericale cu plusurile sau incidentele sale, dar mai ales cu dorința și străduința de perfecționare și de îndrumare a comunităților religioase, în spiritul unei înalte moralități și a unei conduite civico-naționale exemplare. Se rețin, din perspectiva

reușitelor introspecției sociologice ce fundamentează cunoașterea unei părți mai puțin cunoscute din viața și structurile societății românești reghinene referitoare la evoluția și caracteristicile stărilor referitoare la dinamica căsătoriilor, de la distribuția sezonieră a acestora sau a nașterilor, la încheierea căsătoriilor exogame sau mixte. Evidențierea unor disfuncționalități comportamentale, a unor carențe ivite în administrarea averii parohiilor și a întocmirii sistematice a registrelor de stare civilă etc., chiar a unor dispute sau acțiuni calomnioase pe parcursul derulării discursului analitic nu diminuează însă eforturile și rezultatele notabile ale majorității clericilor reghineni sau din comunele învecinate, dimpotrivă, întăresc argumentațiile calitativ pozitive ale rolului lor însemnat în societatea reghineană a vremii, mai ales că unii dintre aceștia s-au remarcat prin valoarea contribuției lor spirituale și naționale ca personalități de prim rang la nivelul societății românești transilvănene.

Tematica monografiei se întregește și se dezvoltă laborios cu segmentul dedicat formării națiunii prin cultură ce completează anteriorul capitol prin referințe semnificative despre începuturile învățământului confesional românesc din Reghin și implicarea elitelor naționale în consolidarea sistemului educațional, apreciat ca un redutabil factor de emancipare socială și națională, la care se adaugă date detaliate, prin asociaționismul cultural și profesional, reprezentate elocvent în societatea reghineană românească de Despărțământul Reghin al „Astrei” și de către „Societatea meseriașilor români”, prima cu activitate remarcabilă prin densitatea și varietatea activităților susținute în Reghin și pe Mureșul superior, cu o mobilizare și o prezență remarcabilă a elitelor laice și clericale în calitatea lor de conducători, organizatori și susținători ai diferitelor prelegeri sau manifestări culturale. Subliniind caracterul național și de largă cuprindere și participare a publicului, precum și impactul mesajului educațional și civic, investigația relevă o însuflețită și bogată activitate culturală care, pe lângă cultivarea folclorului și tradițiilor populare, aduceau în prim plan, tematici, ce vizau cultivarea modernă a pământului, practicarea meseriilor, beneficiile asociaționismului economic (al tovărășiilor), adăugându-se apoi conferințele dedicate literaturii și limbii române, istoriei naționale. Întregirea și susținerea acestor activități, până la primul război mondial s-a realizat de filiala „Societății pentru fond de teatru român”, de „Societatea femeilor române”, de „Societatea învățătorilor greco-catolici”.

În mod firesc discursul investigațiilor se întregește și se încheie cu tematica modernității în cotidian, care extinde conținutul dezbaterii din secvența monografică anterioară, referindu-se cu precădere la problematica creării ambianței manifestărilor loisirului și socializării elitelor și nu numai, prin intermediul momentelor

festive, a reprezentațiilor oferite de asociațiile culturale amintite, de grupurile corale sau chiar de trupe de interpreți amatori de teatru sau de muzică cultă. Festivitățile adunărilor generale ale „Astrei” (1875) sau ale „Societății pentru un fond de teatru român”, Adunările cercuale ale despărțământului Reghin însoțite de reprezentații teatrale și folclorice sunt prilejuri de destindere, dar și de emoționale manifestări naționale. Abordarea și descrierea, uneori cu lux de amănunte, a momentelor amintite se integrează în tematica proiectată și conceptualizată a monografiei, oglindind și prin aceste fațete ale modernității, specificul modernizării societății reghinene în ansamblul său și cu precădere al societății românești.

Folosind o bogată literatură istorică, statistică și sociologică edită (monografii tematice, lucrări de statistică, studii și articole), investigând numeroasele cotidiene și reviste transilvănene și fonduri arhivistice furnizoare de contribuții și date inedite, folosind metodologii moderne în abordarea și conturarea tematicii și discursului investigațional, autoarea reușește să închege o monografie aparte, prin subiectele abordate și să surprindă specialistul sau cititorul mai puțin avizat prin acuratețea argumentației și stilul fluent al scrisului. Adăugând prezența unor anexe documentative inedite, bibliografia selectivă, indici de nume de localități, persoane și instituții, autoarea împlinește un act frumos de acuratețe și calitate științifică.

Vasile Dobrescu*

Andrea Ciampani, Romano Ugolini (eds.), *The Great War. A European Commitment of Research and Reflection*, vol. VI, Roma, Rubbettino Editore, 2019, 585 p.

DOI: 10.2478/amsh-2023-0012

Andrea Ciampani (27 februarie 1960) este un istoric italian și profesor de istorie contemporană în cadrul Departamentului de Jurisprudență, Economie, Politică și Limbi Moderne al Libera Università degli Studi Maria

Ss. Assunta din Roma.

A semnat peste 100 de lucrări, în care analizează istoria mișcărilor sociale și politice moderne și contemporane. Dintre acestea,

---

* Independent Researcher, Retired Professor “Petru Maior” University of Târgu Mureș